

Siegfried Tornow

Handbuch der Text- und Sozialgeschichte Osteuropas. Von der Spätantike bis zum Nationalstaat.

2., überarbeitete Auflage. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011, 696 s. Slavistische Studienbücher, Neue Folge, Vol. 16.

ISBN 978-3-447-06420-0.

Siegfried Tornow: Abendland und Morgenland im Spiegel ihrer Sprachen. Ein kulturhistorischer Vergleich.

Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009. 275 s.

ISBN 978-3-447-05912-1.

Handbuch der Eurolinguistik. Herausgegeben von Uwe Hinrichs.

Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010, XII + 993 s. Slavistische Studienbücher, Neue Folge, Vol. 20.

ISBN 978-3-447-05928-2.

Tři knihy o Evropě jazykově

Co je Evropa, je jasné jen na první – intuitivní – pohled; hned na druhý – pokoušíme-li se o nějaké přesnější vymezení – vyvstávají nejrůznější problémy. A moc světla do toho bohužel nevnaší ani tři knížky, na něž zde přesto chceme krátce upozornit.

1. Co není východní Evropa

V předloňském čísle tohoto časopisu jsme upozornili na knihu o indoevropských jazycích, jejímž odvážným autorem byl profesor matematiky, byt' vystudovavší i srovnávací jazykovědu (srov. VYKYPĚL 2013). Nyní máme před sebou dokonce už druhé vydání knihy, jejímž autorem je docent v oboru slavistiky specializující se na burgundlandskou chorvatštinu, který se nicméně odvážně dal do sepsání příručky o dějinách textů a sociálních dějinách v tom, co nazývá východní Evropou, a to ještě od sklonku antiky do 20. století. Jak bylo lze očekávat podobně jako v případě oné indoeuropeistické knihy i tato odvaha přivedla autora na hranici diletantství (např. bohemista žasne, že výlučným zdrojem informací o starší češtině je autorovi CUŽÍN (1964, 1985)). Zdá se, že tomu pak odpovídají i příliš smělé generalizace. Tak je například hlavní tezí knihy to, že východní Evropa, kterou zkoumá německá Osteuropageschichte, tu není od konce druhé světové války, ale od doby Karla Velikého; chápeme sice, že tato teze zjevně má také zdůvodnit existenci oboru východoevropských dějin v té podobě, jakou v Německu má, ale přece jen Tornowovo principiální kritérium, totiž existence nevolnictví ve východní Evropě a jeho absence v západní Evropě, pro vágnost pojmu nevolnictví, také zatíženého zpětnými projekcemi, selhává. Jinou takovou smělou a mylnou generalizací je opozice západoevropského Staatsnation a východoevropského Volksnation a postulování s Volksnation spojené snahy po etnické homogenizaci státního území (s. 636; srov. k tomu VYKYPĚL 2012, 100).

Už první vydání Tornowovy knihy se setkalo s recenzními rozpaky (srov. např. BUCHE-NAU 2006, HAVLÍKOVÁ 2006, SCHALLER 2008, TUCHTENHAGEN 2010); autor na ně reagoval

v podstatě jen škrtnutím původního titulu *Was ist Osteuropa?* (srov. IBLER 2013). Přidáváme k těm rozpakům jen podiv, že kniha vyšla v řadě Slavistische Studienbücher; ke studiu doporučujeme sáhnout raději po jiné literatuře. K čemu knihu naopak doporučit lze, je role pramene k bádáním o německém (resp. německonacionálním) vidění zemí na východ od Německa (k tomu je pak vhodná i jedna až podivuhodně pateticky oslavná recenze prvního vydání; srov. HINRICHS 2006).

2. Okcident vs. orient

Nicméně zmíněné kritice se Tornow nepoddával a sepsal knihu s ještě širším záběrem, zahrnující nejen to, čemu říká východní Evropa, ale dokonce i Evropu západní a orient. V této knize jde vlastně o hledání východní hranice Evropy. Nicméně – očekávatelně – i v této knize je přítomen jistý odér diletantství; a tomu pak odpovídají i „odvážné“ detaily (např. bohemišta je na s. 131 zcela překvapen – nijak nezdůvodňovaným, ale zato s jistotou prezentovaným – tvrzením o vlivu lollardské bible na staročeský biblický překlad; DOBROVSKÝ (1792, 111–112) sice říkal něco podobného, ale to bylo přece jen před více než dvěma sty lety, když se ještě přesně nevědělo, jak stará je první česká bible). Pěchování fakt do předem připraveného koncepčního schématu je nicméně autorovou prostřední, nezřídka jen velmi zprostředkovanou znalostí věcí, o nichž píše, ulehčeno (např. na s. 105 autor neví, že minnesang a artušovská látka jsou přítomny i ve staročeské literatuře, a tak je mu snáze přiřadit středověké Čechy do jeho východní Evropy, údajně se vyznačující absencí či redukcí žánrové pestrosti literatury západoevropského středověku).

Že je autor kvůli šíři svého záběru věcně vydán na milost literatuře, kterou měl k dispozici, poznamenal už HETZER (2010). Obecně na přílišný koncepční schematismus knihy pak upozornil už GRÉVIN (2011), jen bychom bohužel mírnili jeho optimismus stran užitečnosti Tornowovy knihy jako doplnění znalostí o slovanském světě pro specialistu v okcidentální historii.

3. Příručka eurolingvistiky

Serióznější je poslední kniha, byť u ní obecně není zcela jasné, proč je v názvu slovo *Handbuch*, když se prostě jedná o soubor textů na eurolingvistická témata. Každopádně jsou tyto texty rozděleny do několika oddílů. Těm jsou předeslány dva obecné texty: jednak od vydavatele o koncepci vydávané knihy a – trochu rozplynule – o kulturní identitě Evropy (s. 1–23) a od H. Haarmanna, deklarativně pojednávající o teoretických základech eurolingvistiky, ve skutečnosti spíš přinášející nesouvislé poznámky o prehistorii a historii evropských jazyků (s. 25–50). Pak následuje první oddíl s tématem prostorového či geokulturního vymezení Evropy (*I Raum Europa*, s. 51–109), obsahující tři texty: o specifikách historického prostoru Evropy, o východní hranici Evropy a o Balkáně. Nato přichází druhý oddíl o jazycích v Evropě (*II Die Sprachen in Europa*, s. 111–370), přinášející v jednotlivých kapitolách skici o germánských, slovanských, románských, ugrofinských, baltských a ostrovních keltských jazycích, o baskičtině a mírně překvapivě i o předřímských jazycích na iberském poloostrově; kromě toho jsou zde ještě kapitola o významu latiny pro jazykovou evropeizaci a dva obecné, tento

oddíl rámuující texty, opět od H. Haarmanna, a to o základní charakteristice jazyků Evropy a o sociolingvistických aspektech evropských jazyků. Třetí oddíl pojednává o areálových, „sprachbundových“ a typologických aspektech Evropy (*III Areal, Sprachtypen und Sprachbund Europa*, s. 371–552) a dočteme se v něm obecně o typologii jazyků Evropy (ovšem jen podle vybraných typologických parametrů), o tom, zda Evropa tvoří jazykový svaz, o projektu EURO-TYP, o východní, jihovýchodní a střední Evropě jako jazykových areálech, o jazykovém areálu kolem Baltského moře, o shodách v oblasti vidu ve střední Evropě a o příčinách gramatikalizačních procesů (nejen) v Evropě. Další oddíl tematizuje takříkajíc reflexe Evropy na jednotlivých jazykových rovinách (*IV Die linguistischen Ebenen*, s. 553–751); začíná se obecným textem o jazykových kontaktech v Evropě a jejich povaze, pak se pokračuje o fonetických a fonologických vlastnostech evropských jazyků, o jejich společných morfosyntaktických rysech, o lexikálních evropeismech a anglicismech, o příbuzenské terminologii v Evropě, o zdvořilostních zájmenech, o specifikách evropské frazeologie a evropských textů, o kulturněpragmatických rysech evropských jazyků. Některým sociolingvistickým (jazykověpolitickým) otázkám se pak věnují kapitoly pátého oddílu (*V Sprachpolitik, Mehrsprachigkeit und Verkehrssprache*, s. 753–842): konkrétně vztahu jazyka a národa, zejména v jihovýchodní Evropě, jazykové politice v Evropské unii, podobám angličtiny v Evropě, konceptům vícejazyčnosti v Evropské unii, faktorům vzájemného porozumění mluvčích evropských jazyků. Konečně poslední oddíl pojednává o pozadí eurolingvistiky (*VI Hintergrund der Eurolinguistik*, s. 843–993): nejdřív z trochu nejasných důvodů o tzv. staroevropské hydronymii, pak o projektu Atlas Linguarum Europae, o evropském myšlení o jazyce od antiky po dnešek, o prehistorii a historii eurolingvistiky a k tomu i speciálně o jejím stavu v Polsku, o koncepcích jazykové kultury v Evropě a končí se kapitolkou s několika obecnými poznámkami o smyslu a podobě eurolingvistiky.

Celkový dojem z eurolingvistické příručky je, jak už naznačeno výše, její malá koherence, neodpovídající jejímu názvu. Pokud jde o příspěvky samotné, jak už to v takových publikacích bývá, jsou jednotlivé kapitoly různě povedené. Subjektivně a ve sportovním duchu vyberu tři na místa vítězů v doporučeníhodnosti: kapitola o jazykových kulturách rozvíjí jeden z konceptů dnes většinou zapomenuté pražské školy (N. Janich: *Sprachkulturen in Europa – Kriterien und Entwicklungstendenzen*, s. 953–968); tématem teoreticky zajímavá a prakticky zábavná, byť poněkud progresisticky koncipovaná je kapitola o předpokladech vzájemné komunikace a dorozumění mluvčích uvnitř a vně jednotlivých jazykových rodin (C. Reissner: *Europäische Interkomprehension in und zwischen Sprachfamilien*, s. 821–842); dekonstrukčně-demystifikační je pak kapitola o výhledech eurolingvistiky v Polsku, nenápadně ukazující pochybenost celého snažení eurolingvistů, kteří to sice asi myslí dobře, ale myšlenkově beznadějně vězí v někdejší westblocku (A. Pawłowski: *Zum Stand der Eurolinguistik in Polen – Probleme und Herausforderungen*, s. 969–986). Bramborová medaile by zbyla na příspěvek S. Tornowa (*Wo endet Europa im Osten? Versuch einer historischen Regionalisierung*, s. 69–89), a to zejména proto, že jsme zde výše inzerovali autorovy jiné dva texty; tento příspěvek trochu oslabuje v monografiích přítomný příliš dichotomický protiklad mezi západní a východní Evropou, a to (v TORNOW 2009, 243 jen načrtnutým a tady rozvedeným) konceptem „jádrové

Evropy“ (*Kerneuropa*): přijmeme-li tento koncept, pak lze pracovat s opozicí (expandujícího) centra a (asimilované) periferie a vidět (postupně mizící) periferii, projevující se v různých oblastech jazyka i kultury, nejen na tom divokém východě, ale i třeba na keltském západě (což ale autor žel nedělá).

LITERATURA

- BUCHENAU, Klaus. 2006. S. Tornow: Was ist Osteuropa? In: *H-Soz-u-Kult* [online]. 29.5.2006 [cit. 14.1.2015]. Dostupné z: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2006-2-143>
- CUŘÍN, František, ed. 1964. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha: SPN.
- CUŘÍN, František. 1985. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- DOBROVSKÝ, Josef. 1792. *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur*. Prag: G. Calve.
- GRÉVIN, Benoît. 2011. Tornow, Siegfried, Abendland und Morgenland im Spiegel ihrer Sprachen. Ein kulturhistorischer Vergleich. *Revue de l'Institut français d'histoire en Allemagne* [online]. 2011 [cit. 14.1.2015]. Dostupné z: <http://ifha.revues.org/6581>
- HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. 2006. Siegfried Tornow: Was ist Osteuropa? Handbuch zur osteuropäischen Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat. *Slovanský přehled*. 92(2), s. 273–275.
- HINRICHS, Uwe. 2006. Tornow, Siegfried, Was ist Osteuropa?: Handbuch zur osteuropäischen Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat. *Zeitschrift für Slawistik*. 51, s. 113–124.
- IBLER, Reinhard. 2013. Siegfried Tornow: Handbuch der Text- und Sozialgeschichte Osteuropas. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 62(3), s. 490–491.
- SCHALLER, Helmut W. 2007. Siegfried Tornow: Was ist Osteuropa? Handbuch zur osteuropäischen Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat (= Slavistische Studienbücher. Neue Folge 16). Harrassowitz Verlag: Wiesbaden 2005. 675 S. ISBN 3-447-05223-6/ISSN 0583-5445. *Zeitschrift für Balkanologie*. 44(2), s. 280–286.
- TORNOW, Siegfried. 2005. *Was ist Osteuropa? Handbuch der osteuropäischen Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- TORNOW, Siegfried. 2009. *Abendland und Morgenland im Spiegel ihrer Sprachen. Ein kulturhistorischer Vergleich*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- TORNOW, Siegfried. 2011. *Handbuch der Text- und Sozialgeschichte Osteuropas. Von der Spätantike bis zum Nationalstaat*. 2. vyd. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- TUCHTENHAGEN, Ralph. 2010. Siegfried Tornow, Was ist Osteuropa? Handbuch zur osteuropäischen Text und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat. *Nordost-Archiv*. 19, s. 340–345.
- VYKYPĚL, Bohumil. „Analytisches Vergleichen“ keltischer und slavischer Sprachen: einige Fragmente. *Jazykovedný časopis*. 63, s. 91–107.

VYKYPĚL, Bohumil. 2013. Recenze E. Kausena: Die indogermanischen Sprachen von der Vorgeschichte bis zur Gegenwart (Hamburg 2012). *Linguistica Brunensia*. 61(1-2), s. 248-249.

Bohumil Vykypěl

Institute of the Czech Language of the AS CR, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

vykypel@iach.cz